

עיונים לפרשת תצווה ופורים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

טעם מצוות משלוח מנות הרב אליעזר טויק

אהבה ואחדות.
בשו"ת כתב סופר⁹ כתוב שבמחלוקת זו תלוי גם דינו של מי ששלח משלוח מנות בעילום שם. אם הטעם הוא כדי שיהיה לעני מה לאכול, העיקר הוא שהמנות יתקבלו, אך אם הטעם הוא כדי להראות אהבה ואחוה בין רעים - בצורה כזו הן לא מתקיימות. עתה נברר מה דעתו של הרמב"ם בנושא זה, מתוך דקדוק בדבריו¹⁰:

כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו[...] וכן חייב אדם לשלוח שתי מנות של בשר או שני מיני תבשיל או שני מיני אוכלין לחבירו שנאמר "ומשלוח מנות איש לרעהו" שתי מנות לאיש אחד, וכל המרבה לשלוח לרעים משובח[...]

הרמב"ם חיבר את עניין משלוח מנות להלכה שמדברת על סעודה באמצעות הביטוי "וכן", ומכך נראה שמשלוח המנות קשור לסעודה.¹¹ יש מקום להבין שדעת הרמב"ם כדעת תרומת הדשן, שמשלוח המנות נועד לדאוג לכך שיהיו צרכי סעודה לכולם. אך מהלכה נוספת¹² נראה שלא כך:

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

מכך שהרמב"ם הכניס את משלוח המנות ואת הסעודה לקבוצה של מעשים שמשמחים את האדם עצמו ולא את העניים, נראה

למצוות משלוח המנות ניתנו כמה טעמים. נדון בשני טעמים מוכרים יחסית שהובאו למצווה זו, ואחר כך נברר מה דעת הרמב"ם.

בעל תרומת הדשן¹ ביאר שטעם המצווה הוא כדי שיהיה לכולם מספיק אוכל לסעודה. הוא מביא הוכחה לדבריו מגמרא² שמספרת שאבי בר אבין ורב חנינא בר אבין היו מתחלפים בסעודותיהם, וכך יוצאים ידי חובת מצוות משלוח מנות.³ אף שלפי הסבר זה מצוות משלוח מנות דומה במהותה למצוות מתנות לאביונים, כנראה שראו לתקנה באופן זה, כך שהמנות נשלחות לעניים ולעשירים כאחד, ואינן דווקא לעניים. כך אין בושה לעניים בקבלת מנות.⁴ סמך נוסף לדברי תרומת הדשן יש להביא ממקום נוסף בתנ"ך שבו מופיע משלוח מנות⁵: "וְיִשְׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נְכוֹן לוֹ". המפרשים על פסוק זה מבארים ש"לאין נכון לו" הוא העני, שאין לו אוכל.

בספר מנות הלוי⁶ ביאר המחבר שהמשלוח בין איש לרעהו בא לסמל את האחדות שהייתה בימי המלחמה שבה נלחמו היהודים באויביהם, והתנהגו בצורה הפוכה ממה שטען עליהם המן - שהם "עם מפוזר ומפורד".⁷

הפוסקים הביאו כמה השלכות הלכתיות של מחלוקת זו:

בשו"ת חת"ם סופר⁸ מתואר מקרה של אדם ששלח מנות לרעהו, והלה אמר שהוא מודה מאוד על הרצון הטוב אך לא מעוניין לקבלו. הדין במקרה הזה תלוי במחלוקת הנ"ל. אם העניין הוא שיהיה לעניים מה לאכול, המצווה מתקיימת דווקא אם האדם ששלחו לו את המנות קיבלו, אך אם טעם המצווה להראות אהבה ואחדות, בעצם השליחה - גם בלי קבלת המנות - מראים

9. אורח חיים, סימן קמא, אות ב.
10. הלכות מגילה, פרק ב, הלכה טו.
11. היה מקום לדייק זאת גם מכך שמשלוח מנות מופיע בהלכה טו יחד עם משלוח מנות, וכך גם כתב רבי חיים אהרן טורצין זצ"ל בספרו "קונטרס בענייני חנוכה ומגילה", ענייני מגילה, סימן יב. אך יש לציין שחלוקת ההלכות המצויה אינה החלוקה המקורית, ובחלוקה המקורית (המופיעה במהדורת הרב יוסף קפאח זצ"ל) ההלכה שמדברת על משלוח מנות אינה חלק מההלכה שמדברת על הסעודה. עם זאת, לשון "וכן" שאותה נקט הרמב"ם בתחילת ההלכה שמדברת על משלוח מנות מוכיחה שיש קשר ביניהם.

1. בחלק השו"ת, סימן קיא.
2. במסכת מגילה, דף ז, עמוד ב.
3. לכאורה היה מקום להוכיח הפוך: מכך שהגמרא מתארת דבר זה באופן מיוחד, נראה שזו אינה הדרך העיקרית לקיום המצווה, אלא רק אפשרות לקיימה במצב של חוסר בריה.
4. כך ביאר בשו"ת חת"ם סופר, אורח חיים, סימן קצו.
5. נחמיה, פרק ח, פסוק י.
6. פירוש למגילת אסתר מאת רבי שלמה אלקבץ, על פרק ט, פסוקים יח-ט.
7. אסתר, פרק ג, פסוק ח.
8. אורח חיים, סימן קצו.

שטעם משלוח המנות הוא משום שמחה, בדומה לסעודה. כשאדם נמצא במצב של שמחה, היא פורצת ממנו החוצה, והוא שולח מנות גם לרעיו ואוהביו.

משלוח לרעים בתור חלק משמחה על ניצחון מופיע כבר אצל דוד המלך. אחרי שניצח את העמלקים שפשטו על צקלג, מסופר עליו¹³:

וַיָּבֵא דָּוִד אֶל צָקְלָג וַיִּשְׁלַח מִהַשָּׁלָל לְזַקְנֵי יְהוּדָה לְרַעְיוֹ
לְאָמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מְשֻׁלָּל אֲבִי ה'.

נראה שהבנת טעם מצוות משלוח מנות תלויה בין השאר בהבנת המילה "רעהו", המופיעה במגילת אסתר בפסוקים המדברים

על משלוח מנות.¹⁴ מילה זו מופיעה בתנ"ך לפעמים במשמעות של חבר, ולפעמים במשמעות של אדם אחר. נביא דוגמאות מובהקות לשתי האפשרויות: בפסוק "לא תחמד בית רעה לא תחמד אשת רעה ועבדו וצמרו ושוורו וצמרו וכל אשר לרעה"¹⁵ ברור שהכוונה לאדם אחר, אף אם אינו ממש חבר. לעומת זאת, בפסוק "וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו הוא וחייה רעהו הקדלמי"¹⁶ הכוונה לחבר ממש. נראה שבעל תרומת הדשן, וכנראה גם בעל מנות הלוי, הבינו שהכוונה במילה "רעהו" ליהודי אחר. לעומתם הרמב"ם הבין שהכוונה לחבר ממש, וכמו שנקט בלשונו (שהובאה לעיל) "ובשלוח מנות לרעיו".

12. הלכות מגילה, פרק ב, הלכה יז.

13. שמואל א, פרק ל, פסוק כו.

14. אסתר, פרק ט, פסוקים יט, כב.

15. שמות, פרק כ, פסוק יז.

16. בראשית, פרק לח, פסוק יב.

עיונים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים

רמת החיוב של קריאת המגילה

אלא נחשב מדרבנן, ובכללה מקרא מגילה.

בדומה לכך, בהלכות ההלל, כותב הרמב"ם⁷: "ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל". הראב"ד משיג עליו, וכותב: "ויש בהם עשה מדברי קבלה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג".

כלומר, דעת הרמב"ם שכל אמירת הלל היא חיובה מדרבנן, ודעת הראב"ד שחלק מן חיובי אמירת ההלל הם מדברי קבלה, והוא מביא הוכחה לכך מהפסוק בנביא⁸: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג".

המגיד משנה⁹ הסביר שהרמב"ם יתרן את הוכחת הראב"ד מהפסוק כך: אכן יש יסוד מדברי קבלה ממש לומר הלל, אולם הזמנים המדויקים לאומרו הם מדברי סופרים.

הכסף משנה¹⁰ מפרש אחרת מהמגיד משנה. הוא סובר שאף כוונת הרמב"ם היא שיש יסוד לאמירת ההלל מדברי קבלה, אולם אין זה סותר את מה שכתב שהוא מדברי סופרים. דעת הרמב"ם שכל דבר שנתקן אחרי משה רבנו ע"ה, אף אם נקרא מדברי קבלה, נחשב מדברי סופרים, וכמו שכתב גם על קריאת המגילה.

כותב הרמב"ם בהלכות מגילה¹: "קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים". הרמב"ם מזכיר שני מושגים ביחס לרמת החיוב של קריאת המגילה: הביטוי הראשון הוא "מדברי סופרים" - כלומר מדרבנן, והשני הוא "תקנת הנביאים".

המהרי"ק² מסביר שאלמלא הייתה מגילת אסתר מתקנת נביאים, היא לא הייתה נכנסת לחמש המגילות שבכתובים. לפי דבריו, "תקנת הנביאים" המופיעה בדברי הרמב"ם אינה התקנה לקרוא את המגילה, אלא עצם כתיבתה בימי מרדכי ואסתר. בספר אבן האזל³ מופיע שהנביא שתיקנה הוא מרדכי היהודי, והביא ראיה לנביאותו של מרדכי מדברי רש"י, שכתב⁴ שמרדכי הוא מהנביאים שעמדו לישראל⁵.

בספר המצוות⁶ כותב הרמב"ם שחיוב המגילה הוא מדרבנן. דבר זה מחזק את ההבנה העולה מדברי מהרי"ק, שחיוב הקריאה הוא חיוב דרבנן ככל שאר החיובים מדרבנן. הוא מוסיף יסוד חשוב והוא: "הנה כבר התבאר לך שכל מה שתקנו אחר משה נקרא דרבנן. ואמנם בארתי לך זה כדי שלא תחשוב שמקרא מגילה בעבור שהוא תקון נביאים ייקרא דאורייתא", כלומר כל מה שציווה משה רבנו ע"ה נחשב לדאורייתא, וכל מה שנעשה אחריו - אף-על-פי שנאמר בפי נביא, אינו מצוה מדאורייתא,

1. פרק א, הלכה א.

2. חידושי מהרי"ק על הרמב"ם, שם.

3. על הרמב"ם שם.

4. מגילה יד, עמוד א, ד"ה "נבואה".

5. אולם יש להעיר על ראיה זו מדברי רש"י עצמו: בתחילת אותו העמוד, בדיבור המתחיל "חוק", מנה רש"י את הנביאים שהיו בזמן המגילה והזכיר רק

את חגי זכריה ומלאכי, ולא התייחס למרדכי בתור נביא.

6. שורש א.

7. חנוכה, פרק ג, הלכה ו.

8. ישעיהו ל, כט.

9. על הרמב"ם שם.

10. שם.